

# Krzysztof Mordyński

---

## Konferencja o problemach miast europejskich (1945-1989) w Pradze

---

Niepodległość i Pamięć 17/1 (31), 369-371

---

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

**Krzysztof Mordyński**

Muzeum Niepodległości  
w Warszawie

## Konferencja o problemach miast europejskich (1945-1989) w Pradze

W dniach 6-7 października 2009 roku w pałacu Clam-Galassów, siedzibie Archiwum m.st. Pragi odbyła się konferencja pt. „Europejskie miasta w okresie od zakończenia drugiej wojny światowej do końca zimnej wojny (1945-1989)”<sup>1</sup>. Została ona zorganizowana we współpracy z Instytutem Studiów Międzynarodowych Fakultetu Nauk Społecznych Uniwersytetu Karola w Pradze. Celem konferencji była dyskusja nad zmianami, które zaszły w miastach naszego kontynentu w okresie zimnowojennym i skonfrontowanie podejścia do zachodzących procesów poprzez różne grupy naukowe i zawodowe: historyków, architektów, urbanistów, socjologów, etnologów, etc. Poszczególnym grupom problemów poświęcono kolejne sekcje: rekonstrukcja i odbudowa zniszczonych miast, rewitalizacja i unowocześnienie miast, polityka kulturalna, ideologia, tradycja oraz tożsamość mieszkańców. Właśnie to ostatnie zagadnienie, więzi mieszkańców z ich miastem, stało się najważniejszym problemem konferencji.

Konferencję otworzyli gospodarze: prof. Václav Ledvinka, przedstawiciel Archiwum, oraz prof. Jiří Pešek, przedstawiciel Uniwersytetu. Zwrócili oni uwagę na doniosłe zmiany, które dokonały się w miastach europejskich po drugiej wojnie światowej, zarówno w substancji miejskiej, składzie etnicznym miast, czy też świadomości i poczuciu tożsamości mieszkańców.

Wśród wielu interesujących referatów kilka zwróciło moją szczególną uwagę, bowiem ukazały one problem tożsamości w różnych aspektach.

Dr Maria Prieto (Uniwersytet Camilo Jose Cela, Madryt) w wystąpieniu pt. „Europa podczas zimnej wojny oraz wizja miasta-kontynentu przyszłości” przypomniała m.in. prognozy z połowy wieku XX, dotyczące rozwoju miast, ich terytorialnej ekspansji, prowadzącej do powstania metropolii-gigantów. Przewidywano, że miasta rozrosną się do takiego stopnia, iż dojdzie do ich płynnego połączenia, najczęściej wzdłuż rzek. Jedną z konsekwencji takiego procesu byłoby z pewnością włączenie mniejszych organizmów miejskich w struktury większych, a w konsekwencji problemy z określeniem tożsamości mieszkańców nowych metropolii. Niepokoje społeczne związane z tego typu procesami omówiła Sabine Mecking (Uniwersytet Heinricha Heinego, Düsseldorf) na przykładzie Niemiec Zachodnich, gdzie dochodziło do masowych pro-

---

<sup>1</sup> W roku 2010 Archiwum planuje wydać referaty wygłoszone na konferencji w wydawnictwie „Documenta Pragensia”.

testów społecznych przeciwko usuwaniu nazw miast (po włączeniu w większe struktury), likwidowaniu lokalnych ośrodków władzy. Dla przykładu: mieszkańcy niektórych osiedli Niemiec Zachodnich wykazywali tak daleko posunięte przywiązanie do nazw własnych, że sami przywracali tabliczki informacyjno-graniczne z nazwą swego miasteczka.

Wiele miast europejskich doznało w XX wieku tak rozległych zniszczeń, że ich odbudowa była równocześnie rozstrzygnięciem pytania o stosunek do przeszłości i tożsamości z jednej strony a wymogami przyszłości z drugiej. Przyczyny zniszczeń mogły być różne. Idee rekonstrukcji i modernizacji miast niemieckich przedstawił Gruia Badescu (London School of Economics and Political Science). Opierały się one początkowo na założeniach: tradycyjnym (Heimatschutz), modernistycznym (Bauchaus) oraz neoklasycyzmem. Ważnym elementem polityki urbanistycznej było odejście od założeń dróg miejskich jako ciągów o funkcjach wyłącznie komunikacyjnych (auto-oriented city) na rzecz wprowadzenia w śródmieściach znacznych obszarów zarezerwowanych dla ruchu pieszego, co skutkowało poprawieniem estetyki, lepszym odbiorem przestrzeni miejskiej jako przyjaznej człowiekowi, a w rezultacie większym przywiązaniem do miejsca zamieszkania i własnego kraju (przykład miasta Kassel).

Interesujący referat dotyczył Monachium, które za czasów III Rzeszy nosiło miano, dziś wątpliwej sławy, „stolicy ruchu narodowo-socjalistycznego”. Władze miasta postanowiły wykorzystać procedurę ubiegania się o zorganizowanie Igrzysk Olimpijskich w Monachium w 1972 roku do zatarcia dawnych skojarzeń i ukucia nowego hasła „światowego miasta z sercem”. Simone Egger w referacie poświęconym temu tematu, ukazała także złożoność ludzkich potrzeb związanych z tożsamością. Z jednej strony Monachium wybudowało bowiem wspaniały stadion – symbol nowoczesności i potęgi, z drugiej zdecydowano się pozostawić i objąć specjalną opieką chatkę i kapliczkę „ojca Timofei”, starszego mieszkańca, którego dom znajdował się na terenie przeznaczonym pod założenia olimpijskie. Do dziś jest to jedna z atrakcji turystycznych.

Dr Ines Tolic (School of advanced students in Venice) omówiła politykę urbanistyczną realizowaną w stolicy Macedonii, Skopje, po poważnym zniszczeniu miasta w wyniku trzęsienia ziemi w roku 1963. Odbudową miasta w ramach programu ONZ kierował w latach 1964-1967 Adolf Ciborowski, wcześniej naczelny architekt Warszawy. Ogłoszony w 1965 roku konkurs na plan urbanistyczny miasta wygrał słynny architekt japoński Kenzo Tange. Plan ten został tylko częściowo zrealizowany (uproszczony przez Grupę Centar w 1966). Problemy ekonomiczne oraz stosowana w latach 60. technologia „wielkiej płyty” zaciążyły nad wizerunkiem miasta, które w dzisiejszych czasach próbuje odbudowywać najcenniejsze zabytki – Zamek w Skopju, dziewiętnastowieczny Teatr Narodowy czy gmach Banku Narodowego Macedonii. Zróżnicowana sytuacja etniczna miasta nie sprzyja poczuciu wspólnej tożsamości.

Innego rodzaju problemy były i są udziałem Stambułu. W swoim referacie Dr Murat Gül (Międzynarodowy Uniwersytet Sarajewa) zaprezentował problem miasta, które nie zostało zdewastowane przez wojnę, jednak ze względu na tradycyjną, gęstą i nierzadko drewnianą zabudowę, duże obszary Stambułu ulegały poważnym zniszczeniom podczas pożarów. Próby modernizacji i usystematyzowania zagmatwanej sieci wąskich uliczek, jakie w Europie spotykamy z reguły na niewielkim obszarze „starych miast”, a które pokrywają większą część Stambułu, podejmowano w historii kilkakrotnie, jednak nie udało się przeprowadzić długofalowych programów. Mimo zmian partii rządzących (Republikanie – Demokraci) dominującym celem zmian było „odrzucenie zafanowanego wyglądu miasta” w dążeniu do uczynienia ze Stambułu nowoczesnej euro-

pejskiej metropolii. Pomimo wytworzenia pewnej liczby reprezentacyjnych wnętrz miejskich o dodatkowym walorze kulturowo-religijnym (możliwość szerszego uczestniczenia kobiet w życiu publicznym w nowoprojektowanych przestrzeniach) efekty tych działań, zwłaszcza podjęte za czasów Menderesa (Demokraci) w latach 50. są dziś uznawane za kontrowersyjne, gdyż przyczyniły się do zniszczenia wielu historycznych fragmentów miasta i, w pewnym stopniu, zatracenia części jego tożsamości.

Zagadnienie poczucia więzi mieszkańców z przestrzenią miejską w oparciu o nazwy ulic omówił prof. dr hab. Tomasz Węclawowicz (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego) na przykładzie Krakowa oraz Barbara i Marek Laštovkowie na przykładzie czeskiej Pragi.

Muzeum Niepodległości reprezentował mgr Krzysztof Mordyński, adiunkt w Dziale Historii, przedstawiając referat pt. „Architektura realizmu socjalistycznego w Warszawie jako narzędzie tworzenia nowego społeczeństwa”. Materiały do wystąpienia zostały zebrane podczas kwerendy do wystawy „Budujemy nowy dom, jeszcze jeden nowy dom... Dzień powszedni Warszawy w okresie stalinowskim 1945-1956” prezentowanej w Muzeum Niepodległości (grudzień 2007 – marzec 2008). Prezentacja miała na celu przedstawienie próby „inżynierii dusz”, czyli eksperymentu zbudowania nowego społeczeństwa na obszarze Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w oparciu o architekturę realizmu socjalistycznego. W założeniu bowiem właśnie architektura i urbanistyka, obecna na co dzień w życiu każdego mieszkańca miasta, miała doprowadzić do mentalnego przetworzenia człowieka. Wyróżnione i omówione zostały cechy charakterystyczne architektury i urbanistyki Marszałkowskiej Dzielnicy Mieszkaniowej w zestawieniu z przedwojenną wymową tej przestrzeni miasta i ich potencjalny wpływ na ogólne kształtowanie postaw mieszkańców. W szczególności omówieniu podlegały: gigantyczna skala architektury i założeń urbanistycznych socrealizmu przeciwstawiona przedwojnemu kameralnemu charakterowi siatki ulic, harmonia nowej architektury, posunięta do monotonii w zderzeniu z różnorodnością dochodzącą do chaosu wcześniejszej zabudowy Warszawy, ściśle przestrzegana hierarchia, symetria i planowość we wznoszeniu obiektów lat 50. w kontraście ze swobodą form ograniczoną głównie przez kształt działek przedwojennego miasta.

Omówiona została także koncepcja „wychowawczej roli” sztuk plastycznych dekurujących socrealistyczną architekturę. Wszystkie wymienione wyżej zagadnienia miały istotny wpływ na budowanie więzi mieszkańców z ich miastem, obrazowały przedmiotowy stosunek komunistycznych władz do ludzi, z drugiej jednak strony wskazywały na pewne walory planowości i prób zaprowadzenia ładu przestrzennego. Obecny kształt i wizerunek miasta, stolicy Polski, w dużej mierze wynika z podjętych w latach 50. decyzji. To, w jaki sposób będziemy potrafili skorzystać z tego dziedzictwa – niwelując jego minusy i korzystając z plusów – będzie miało wpływ na poczucie tożsamości warszawiaków ze swym miastem, a Polaków ze swoją stolicą. To właśnie w braku poczucia więzi z rodzimymi wartościami i negatywnie rozumianą uniwersalizacją kultury należy upatrywać dzisiejszych zagrożeń dla tych samych idei, o które walczyli niegdyś Polacy. Z tego powodu kwestia więzi z rodzimym obszarem jest ważnym elementem pracy naukowej i edukacyjnej podejmowanej przez Muzeum Niepodległości w Warszawie. Ważnym czynnikiem kształtującym postawy patriotyczne – oprócz kultywowania pamięci o ruchach niepodległościowych – jest także nieraz niedoceniany, lecz bardzo aktualny problem identyfikacji z miejscem zamieszkania, świadomością walorów tego miejsca: historycznych, kulturowych, estetycznych, etc., poczucie dumy ze swojej „małej Ojczyzny”.